

ហុណន-ចេនឡា និងការបែកបាក់

ដោយ ឆិន រុត ណុប សុខា
សាស្ត្រាចារ្យដេប៉ាតឺម៉ង់ប្រវត្តិវិទ្យា

មាតិកា

- ហុណន
- ចេនឡា
- ឥទ្ធិពលវប្បធម៌ឥណ្ឌា
- ប្រពៃណី—ទំនៀមទម្លាប់របស់ហុណន និងចេនឡា និងការវិវត្តន៍
- សាសនា និងការកសាងប្រាសាទ
- សេដ្ឋកិច្ច និងនយោបាយ
- ការបែកបាក់

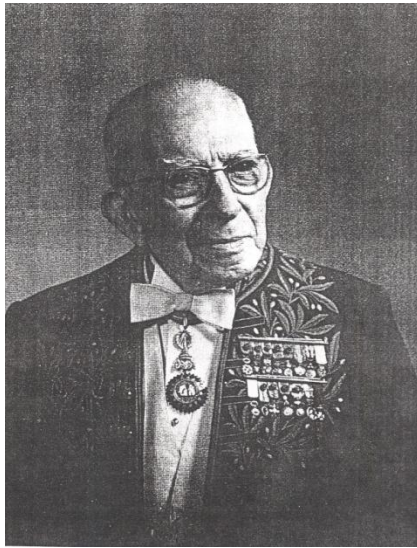
ហ្សុណាន. (1)

- និយមន័យ **Fu-nan/m**, Bio-nam = Rich South
  - ទ្រីស្តលោក ព្រម ខ្មែរពីដើមហៅថា ពួង ឈាមដូចគ្នា
  - ទ្រីស្តលោក ហ្សុក សីដេស គូឡុង=កុរុង=ស្តេច, សក្ការៈបូជានៅលើភ្នំ=រំ, កុរុងរំ=ស្តេចភ្នំ ឬ នគរភ្នំ, (ដូចនៅកោះជ្វាស.វ.ទី៨ ស្តេចភ្នំ=សែលេន្ទ្រ)
  - ទ្រីស្តថ្មី Fu = Rich + Nan/m = South; *អ្នកមានខាងត្បូង* - ជនជាតិមួយមិនដែលហៅជនជាតិដទៃតាមឈ្មោះដើមរបស់ជាតិសាសន៍នោះទេ ដូចខ្មែរ ហៅវៀតណាមថាយួន, ឥណ្ឌាថាក្លិង, អឺរ៉ុបថាបារាំង,...(ចិនហៅតាមការមើលឃើញស្ថានភាពធម្មជាតិស្តុកស្តម្ភនៅក្នុងស្រុកនេះ) យួនក៏ខ្មែរថា *អ្នកមាន*

ហ្មឺន .(2)

- ទីតាំង - នៅខាងត្បូងលើនយី ប្រមាណ៣០០០លី និងខាងកើតទុន-ស៊ុន
- ស្ថានភាពធម្មជាតិ ជាប្រទេសសំបូរដោយភោគទ្រព្យធម្មជាតិ, ដីមានជ័រ
ជាតិ, ងាយស្រួលរស់នៅ
- ទីក្រុង, តូម៉ូ—ទឹកមុក-ទល្លាក់-ទ្វាក់-ទាក់
វ្យាធបុរៈ-វ្យាធិ (សំ.)= frapper វាយ, ចាក់, កាប់, ទះ, តប់
- ទឹកមុក = វ្យាធបុរៈ នៅបាភ្នំ ផ្នែកលើភស្តុតាង—ចម្ងាយពីផែសមុទ្រ២០០លី
-សិ. ចា. វត្តចក្រែតជិតជើងភ្នំបាភ្នំ —តាំងព្រះលិង្គ វ្យាធបុរស្វរៈ លើកំពូលភ្នំ១
-ស្ថាននាមទាក់ទង.. ដី-ភូមិក្បាលដី, ព្រៃដី, ដីស្អុយ និងរោងដី...

- **GEORGE COEDÈS**
Président de la Société
Asiatique
(1964-1969)

- **PAUL PELLIOT**
Président de la Société
Asiatique
(1935-1945)
1903 "*Le Funan*" *Bulletin de l'École Française*
d'Extrême-Orient (21 *Funan*)
- Etienne Aymonier

* លីនយី ———> ទីតាំងនៅរៀតណាមកណ្តាលភាគខាងជើង

* ទុន ស៊ីន ———> ភាសាមន

* ទុន ———> ទីប្រជុំជន, ទីក្រុង, ឬស្រុក

* ស៊ីន ———> ប្រាំ

* ទុន ស៊ីន ———> ប្រហែលជាស្ថិតនៅផ្នែកខាងជើងនៃឧបទ្វីបចៃ ដែលនៅមាន
ប្រជា មនរស់នៅឡើយ

រាជធានីហ្វូណន .(3)

- ចាប់ពី១៩៩៦ ទីក្រុង *វ្យាធបុរៈ* នៅអង្គរឬរី ផ្អែកតាមកំណាយ, រូបថតពីអាកាស, និងសិលាចារឹក
  - _ កំណាយនៅបាភ្នំ និងរូបថតពីអាកាស—គ្មានភស្តុតាងជាទីក្រុង
  - _ កំណាយនៅវត្តគំនូរ និងសំណល់បុរាណវត្ថុនៅអង្គរឬរី—ភស្តុតាងទីក្រុងពី៤០០ឆ្នាំមុនគ.ស. ដល់យ៉ាងហោចណាស់សតវត្សរ៍ទី៧
  - _ សិ. ចា. ត្រពាំងព្រៃ៖ *អំណោយកំស្លេងព្រៃក្របាសវ្យាធបុរៈ* វ្យាធបុរៈនៅអង្គរឬរី ក្នុងខេត្ត—ស្រុកព្រៃកប្បាស ខេត្តតាកែវនោះឯង
  - _ ស.វ.ទី១៧ ក្នុងសត្រាថា «ខែត្រព្រៃក្របាសនគរាធិបតី» = ព្រៃក្របាសនៃរាជធានីធំជាងគេ(អធិបតី)

បុរីខ្មែរសម័យទំនើប

ឈូងសមុទ្រសៀម

អង្គរ

ភ្នំដា
(អាស្រមមហាបូសី)

ហាទៀង

បាភ្នំ

Oc - Eo

Ngin Vuth & Nop Sokha--History
Dept
ផ្ទៃនៃការចរពីឈូងបឹងប្រាសាទទៅអាស៊ីភាគអាគ្នេយ៍

សមុទ្រចិន

កាក់បុរាណបរទេស : រ៉ូម៉ាំង

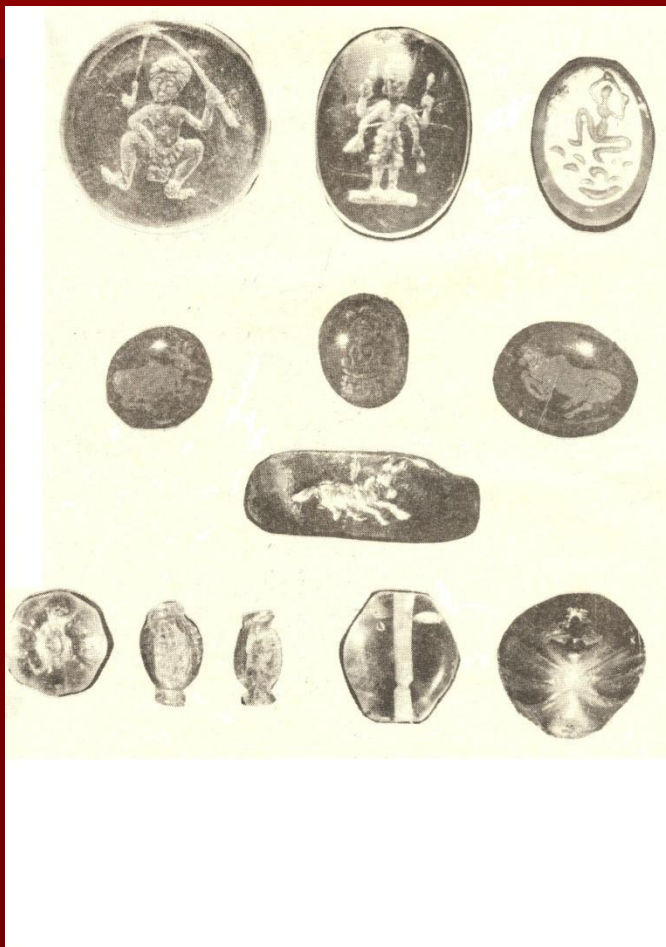
Monnaie d'Antonin le Pieux trouvée à O-Eo

សតវត្សទី ២-៣ នៃគ្រិស្តសករាជ

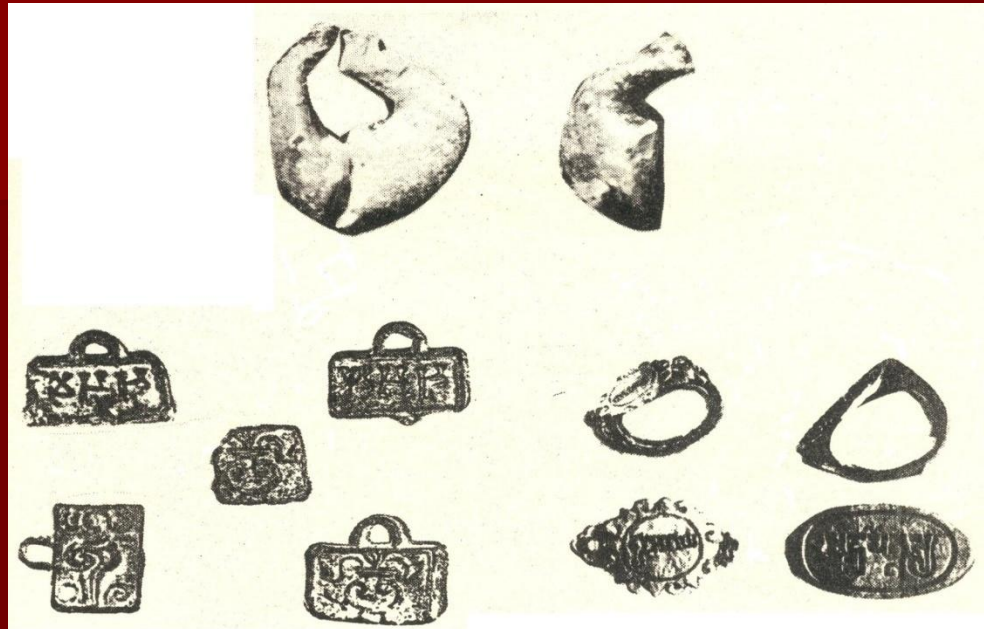
រូបទី១ : កាក់ស្រុកពងទឹក, ខេត្តកញ្ឆនៈបុរី (សៀម)

រូបទី២ : រូបស្រីបន្ទោងក, អង្គរវត្ត, តាកែវ

រូបទី៣-៥: កាក់រ៉ូម៉ាំង, អង្គរវត្ត, តាកែវសតវត្សទី១
នៃគ. ស

ក្រវីល, បណ្តាងខ្សែក និងចិញ្ចៀនមានអក្សរ សិរីទ្វ, សំណ

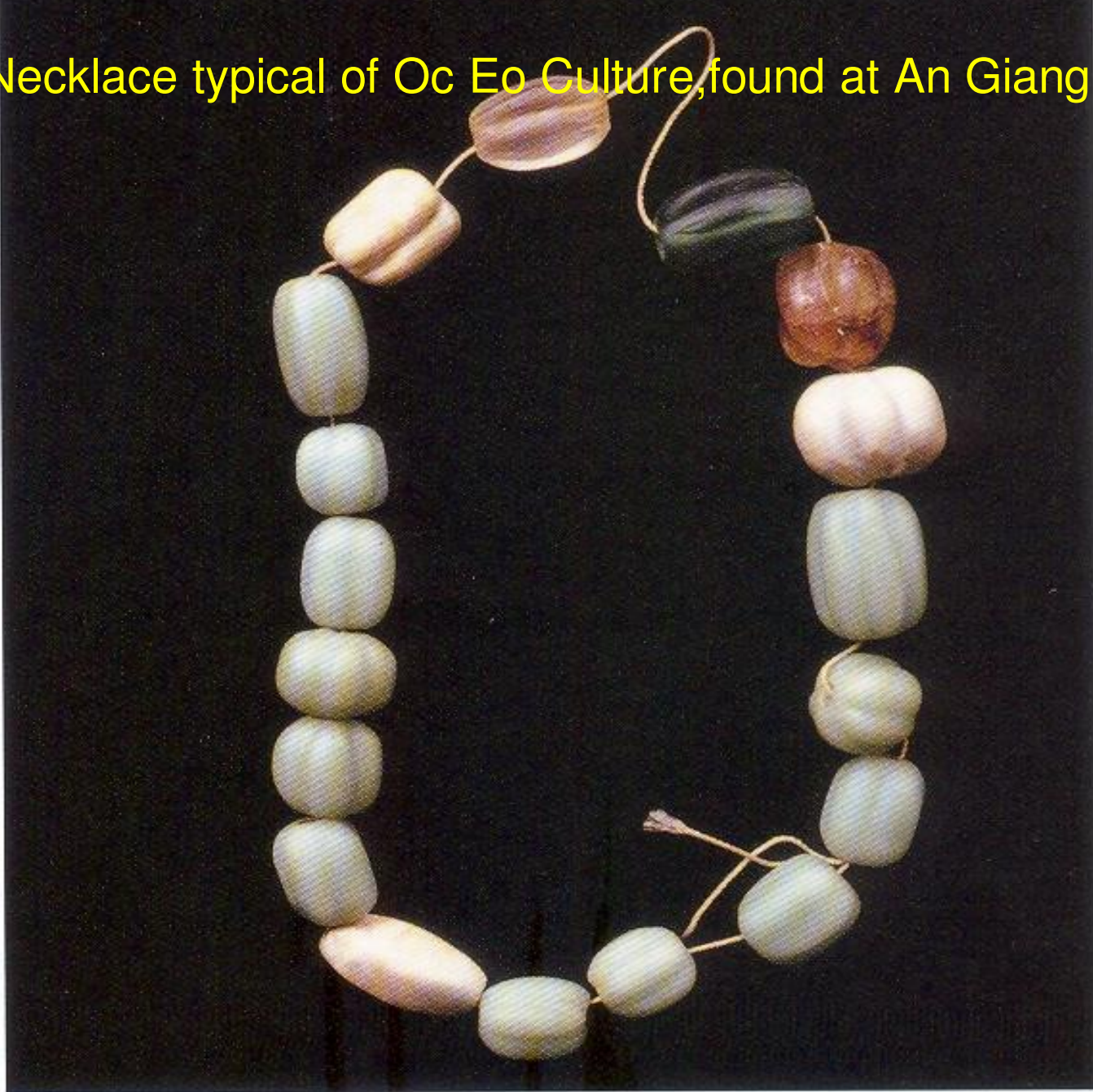

■ រូបទី១: ក្រវីល (ភ្នំដា—ខេត្តតាកែវ)

■ រូបទី២: អ្នកកែវ កម្ពុជាក្រោម

Necklace typical of Oc Eo Culture, found at An Giang, A Giang museum

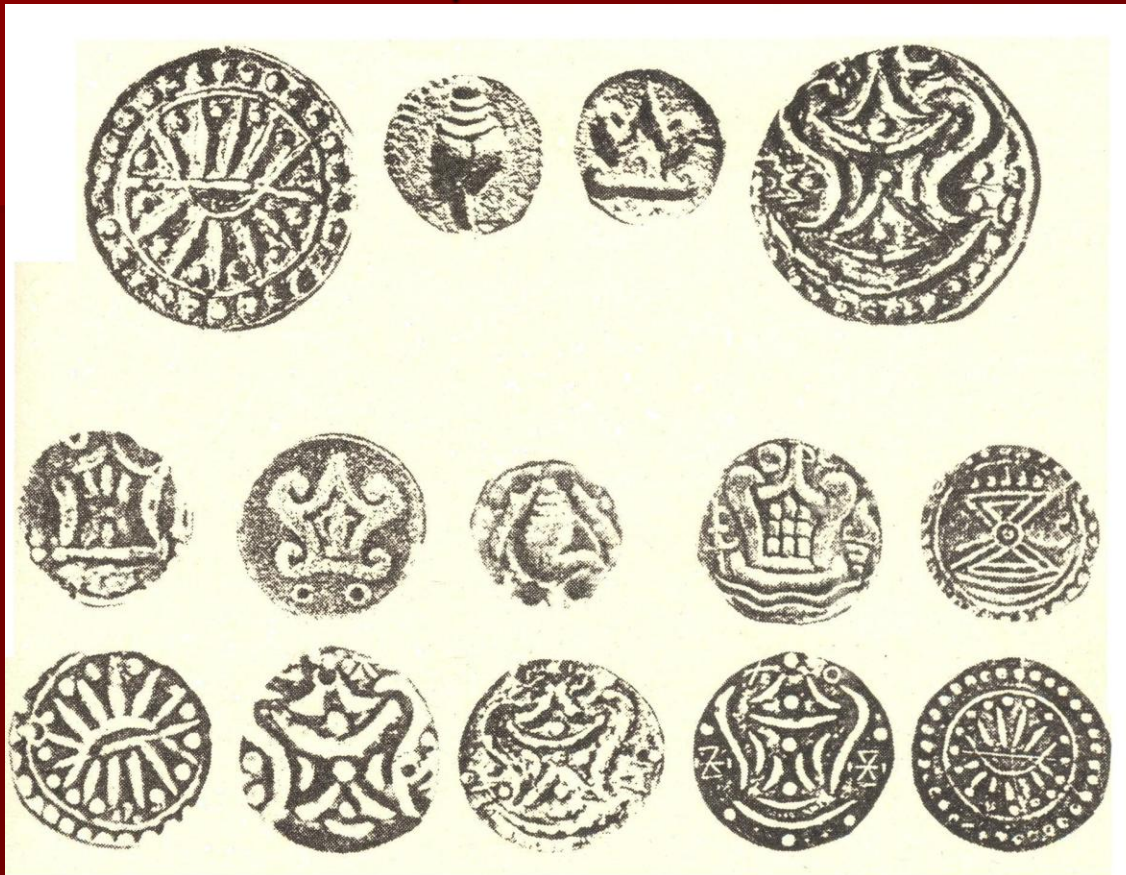
កាក់បុរាណ សម័យនគរភ្នំ

គោ, ក្តាម, ប្រើស ភូមិព្រែកពោធិ អង្គរឬរី (ខេត្តតាកែវ)

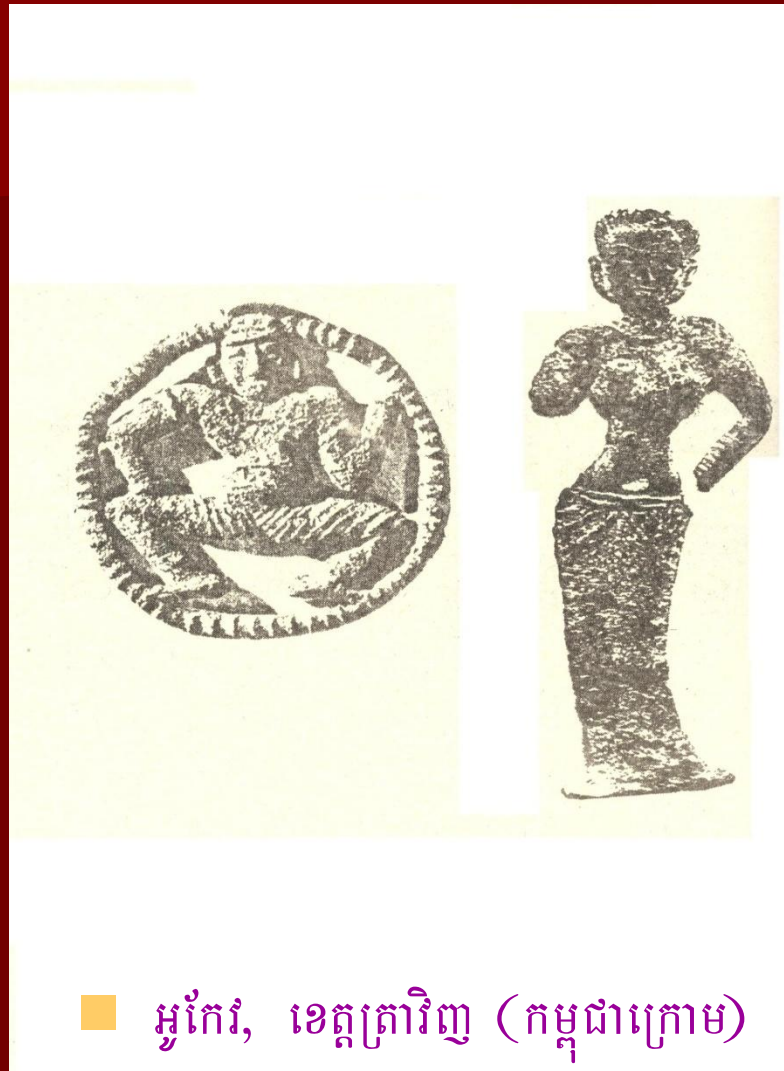

កាកបុរាណសំយន្តរក្ខ

- រូបទី១-៤ : ពីស្ថានីយ៍កំពង់ផែអូកែវ កម្ពុជា
ក្រោម, រូបខ្យងសំងួង , ព្រះអាទិត្យ
- រូបទី៥-១៤ : កាករកឃើញនៅស្រុកសៀម

សតវត្សទី៥-៦ នៃគ. ស

■ អូកែវ, ខេត្តត្រាវិញ (កម្ពុជាក្រោម)

IV-4. Spouted
jar. Private
Collection.

Spouted Art & Archaeology of Funan

Ngin Vuth & Nop Sokha--History

Dept

Fig. 3: Stèle du Funan
(Région de Takéo extrait de Vickery,op.cit)

(១) *ចេនឡា (ស.វទី៦-៨ «៥៥០-៨០០»)

- ចេនឡា ឬ ចេនឡាក់
- ចេនឡា—យួនហៅ $\Rightarrow$ « ចឹងឡាប »
- ចេនឡា « Chenla, Zenla »
- ទស្សនៈលើចេនឡា

_ មិនមែនជនជាតិយើងដាក់ឈ្មោះចេនឡាទេ_ ជា បរទេសហៅសំគាល់តាមហេតុឬតាម
របស់អ្វីមួយមិនខាន

_ ចិនហៅតំបន់មួយ(មានព្រៃក្រាស់, សំបួរឃ្មុំ)នៅខាងលើហ្វូណាន—សន្មត់ហៅស្រុកថា
ក្រមួនសុទ្ធៗ ចេន ឬចេង=សុទ្ធ

ឡាក់=ក្រមួន, ឃ្មុំ ឬទៀន (ចិនដាក់គុណនាមមុននាម)+ =ស្រុកក្រមួនសុទ្ធ

(២)

- ខ្មែរយើងមានគំនិតខូច ឈ្នះចិនហើយប្រាប់ចិនថាខ្លួនមានឈ្មោះ« ចិនសាបរលាប_សុំលា»
- ១៩៥០ សេចក្តីបញ្ជាក់ពី

_សីដេស

_និងដីមីញ៉េវីល ប៉ូល ចេនឡា=ពាក្យចិនចាញ់

_ហ្វាប្រីស៊ុស ភ្លែរ

- ១៩៧០ កេង វ៉ាន់សាក់ ,អះអាងកាល ១៦_១៩៧០

ចេនឡា ប្រហែលមកពី ចិន+រា

ចិន+លា

(អក្សរ «រ» និង «ល » ប្តូរគ្នាបាន

ចេនឡា

- ទីតាំង៖ ខាងជើងហ្សូណាន ខាងលិចលិនយី ទន្លេមេគង្គភាគខាងលើ
- រាជធានី៖ ជិតវត្តភ្នំ (កុរុក្សេត្រ ឬស្រែស្នួប៖), ថលាបរិវាត់, អំពិលរលើង និង សម្បូណ៌ព្រៃគុហ៍
- ការវាយប្រហារហ្សូណាន៖ ចិនកត់ត្រាតាមរយៈបេសកកម្មសុំជំនួយទ័ពពីចិន៣ដង បន្តបន្ទាប់គ្នា ឆ្នាំ៥២១, ៥២៣, ៥២៥,...
- ការបង្រួបបង្រួមចេនឡា៖ ឯកសារក្នុងស្រុក ស្តេចចេនឡាថា ខ្លួនជាចៅរបស់រុទ្រវរមិ ដែលជាស្តេចនៅចុងសម័យហ្សូណាន
- ទំនងរុទ្រវរមិប្រឆាំងគុណវរមិ និងបក្សពួកគាត់ ៗប្រឆាំងភរវរមិទី១_ចិត្រសេន
- រាជវង្សក្សត្រគ្រប់គ្រងចេនឡានៅសតវត្សរ៍ទី៧ (៥អង្គ_បន្តធ្វើសព្វ័យ)

ព្រះពុទ្ធសាសនា

Ngin Vuth & Nop Sokha--History
Dept

} ទិពលវប្បធម៌ឥណ្ឌា

- វប្បធម៌ឥណ្ឌាហូរចូលមកខ្មែរ ដោយស្តេចជនជាតិឥណ្ឌាពីអង្គមែនឬទេ?
- លីវឃី_ហ៊ុនទៀន(ឆេន, ហ្វាយ)ដែលមិនមែនជា *កៅណ្ឌិន្យ(ទី១)* មកពីឥណ្ឌា តែប្រហែលមកពីតំបន់កោះនៅភាគខាងត្បូង។ ពីព្រោះ ÷
  - _ ចិនថា ឥណ្ឌាមិនចេះធ្វើសំពៅបើកមកកាន់អាស៊ីអាគ្នេយ៍ពីសតវត្សរ៍ទី៣_១០
  - _ ចិនចេះហៅ *កៅណ្ឌិន្យ* ថា *គាវឆេនយូ* ជាពាក្យបីព្យាង្គដូចគ្នានៅស.វ. ទី៥។
ទៀន មិនស្មើ *កៅណ្ឌិន្យ*
  - _ ចិនថា នៅទសវត្សរ៍២៣០_២៤០ ទើបរាជទូតដំបូងរបស់ឥណ្ឌាមកដល់ហ្សុណានបន្ទាប់ពីខ្មែរបានទាក់ទងមុន—ទើបចិនបានជួនស្គាល់ឥណ្ឌាដែរ,
  - _ កំណាយនៅអ្នកដទៃ គ្មានវត្ថុសិល្បៈដែលសម្គាល់វត្តមាននៃឥទ្ធិពលវប្បធម៌ឥណ្ឌា

} ទិពលវប្បធម៌ឥណ្ឌា.(2)

- *កៅណ្ឌិន្យ* មែនទែន អាចមកពីឥណ្ឌា ធ្វើជាស្តេចហ្វូណន នៅសតវត្សរ៍ទី៥។
ព្រោះឈ្មោះត្រូវគ្នានឹងចារឹកស.វ. ទី៦របស់រុទ្រវរ្ម័ន។ រឿងនេះគួរឱ្យជឿបាន ដោយ
សារឥណ្ឌា និងខ្មែរ ស្គាល់គ្នា និងមានទំនាក់ទំនងទូតជាមួយគ្នាច្បាស់ហើយ តាំងពី
ស.វ. ទី៣។
- *កៅណ្ឌិន្យ-សោមា* ដែលជាកូត្រដើមខ្សែខាង *សោមវង្ស* និទានដោយសិ. ចា. បក្ស
ចាំក្រុងស.វ. ទី១០ គួរតែត្រូវនឹង *កៅណ្ឌិន្យ* នៅស.វ. ទី៥នេះឯង។ វាមិនគួរត្រូវ
នឹងជំនាន់ *ហ៊ុនទៀន-លីវយី* នោះទេ។
- ទំនងចាប់ពីស.វ. ទី៥ សិលាចារឹកប្រើអក្សរឥណ្ឌាភាគខាងត្បូង, ភាសាសំស្ក្រឹត
និងឈ្មោះមនុស្សជាភាសាសំស្ក្រឹត បានលេចឡើង។

} ទ្វីពលវប្បធម៌ឥណ្ឌា.(3)

- ប្រភេទចំណេះដឹងវប្បធម៌យកពីឥណ្ឌា
  - អក្សរ - ឥណ្ឌាខាងត្បូង—បល្លវៈ+ ចាលុក្សៈ
  - ភាសា - សំស្ក្រឹត
  - សាសនា—ព្រាហ្មណ៍+ ព្រះពុទ្ធ+ ទ្រឹស្តីសាសនា
  - ស្ថាបត្យកម្ម - សំណង់ប្រាសាទ
  - ចម្លាក់ - ក្បាច់ចម្លាក់លើសំណង់ទាំងឡាយ
  - ទំនៀមទម្លាប់ខ្លះ - ទំនងមានការជួតក្បាលដោយក្រមា, ការចិញ្ចឹមសត្វ,

} ទ្វីពលវប្បធម៌ឥណ្ឌា.(4)

របៀបនៃការផ្សាយវប្បធម៌ឥណ្ឌា

- ក្រសួងអប់រំជាតិ
  - ព្រាហ្មណ៍ឥណ្ឌានិមន្តមកកម្ពុជា ដោយខ្លួនឯង
  - ព្រាហ្មណ៍បង្រៀនទ្រឹស្តីសាសនា, បង្ហាត់ជំនាញខាងសំណង់ស្ថាបត្យកម្ម និងសិប្បកម្ម...
  - ឈ្នួញឥណ្ឌារៀបការជាមួយនារីខ្មែរ—ផ្សាយប្រពៃណី, ទំនៀមទម្លាប់ដល់កូនចៅ
  - ខ្មែរទទួលយកដោយសន្តិវិធី និងសតិសម្បជ្ជញ្ញៈរបស់ខ្លួន—គ្មានការបង្ខំឱ្យប្រកាន់យក

} ទិពលវប្បធម៌ឥណ្ឌា.(5)

របៀបនៃការផ្សាយវប្បធម៌ឥណ្ឌា

- ទ្រឹស្តីរបស់លោក Van Leur
  - ព្រាហ្មណ៍ទទួលការអញ្ជើញដោយស្មោះត្រង់, ព្រះអង្គម្ចាស់ ឬមន្ត្រីធំនៅក្នុងស្រុក
  - មេដឹកនាំស្រុកអោយ ឱ្យព្រាហ្មណ៍បង្ហាត់កូនចៅខ្លួននូវចំណេះដឹងសាសនា ស្ថាបត្យកម្ម និងសិប្បកម្មផ្សេងៗ ពិសេសខាងចម្លាក់
  - ព្រាហ្មណ៍ឡើងជាទីប្រឹក្សាអ្នកដឹកនាំ ទើបមានសំណង់ទីក្រុងតាមបែបឥណ្ឌា
  - ព្រាហ្មណ៍ជាអ្នកចង្អុលបង្ហាញឱ្យគេសាងសង់ប្រាសាទឡើង ដើម្បីសាសនា

} ទិពលវប្បធម៌ឥណ្ឌា.(6)

របៀបនៃការផ្សាយវប្បធម៌ឥណ្ឌា

- Michael Vickery ផ្អែកលើភស្តុតាងស្ថាបត្យកម្ម និងក្បាច់ចម្លាក់
  - ស្ថាបត្យកម្មប្រាសាទនៅស្រុកខ្មែរប្លែកពីឥណ្ឌា ត្រង់រចនាសម្ព័ន្ធ និងនិមិត្តរូបសំណង់
  - ព្រាហ្មណ៍ប្រកាន់សីលធម៌ មិនអាចប្រើគេឱ្យច្នៃ ឬ បំលែងស្នាដៃខ្លួនធ្វើរបស់ថ្មីបានទេសិស្សនីមួយៗត្រូវតែរៀនត្រាប់តាមគ្រូគ្រប់យ៉ាង និងប្រកាន់យកទ្រឹស្តីរបស់គ្រូឱ្យខ្ជាប់
  - រូបចម្លាក់នៅតាមប្រាសាទមួយៗនៅកម្ពុជា ឆ្លើយតបនឹងម៉ូតក្បាច់ចម្លាក់នៅប្រាសាទជាច្រើន ដែលសាងនៅទីកន្លែងខុសគ្នាៗនៅស្រុកឥណ្ឌា
  - ដូច្នេះគាត់សន្និដ្ឋានថា ប្រាសាទនៅកម្ពុជា មិនមែនកសាងតាមការបង្គាប់របស់ព្រាហ្មណ៍ឥណ្ឌានោះទេ។

} ទិពលវប្បធម៌ឥណ្ឌា.(7)

- របៀបនៃការផ្សាយវប្បធម៌ឥណ្ឌា? និង របៀបនៃការកសាងប្រាសាទនៅកម្ពុជា?
  - Michael Vickery សន្និដ្ឋានថា
    - អ្នកដឹកនាំស្រុកអាយដឹងអំពីអត្ថិភាព និងអំណាចរបស់ព្រាហ្មណ៍តាមរយៈអ្នកជំនួញចេញពីក្នុងស្រុករបស់ខ្លួន
    - អ្នកដឹកនាំនោះបញ្ជូនយុវអភិជនឱ្យទៅរៀនពីព្រាហ្មណ៍នៅស្រុកឥណ្ឌាតែម្តង
    - ពួកគេរៀនទ្រឹស្តីសាសនា, ជំនាញស្ថាបត្យកម្ម និងចម្លាក់ជាដើម។ ក្រៅពីសិក្សាពួកគេអាចធ្វើដំណើរទស្សនាប្រាសាទនានានៅរាយប៉ាយក្នុងស្រុកឥណ្ឌា
- ដូច្នេះពេលពួកគេត្រឡប់មកស្រុកវិញ ក៏យកចំណេះដឹងទាំងនោះមកអនុវត្តន៍ ដោយការកសាងជាប្រាសាទ ដោយប្រើប្រាស់គំនិតច្នៃប្រឌិតផ្ទាល់ខ្លួន។ បើពុំដូច្នោះទេ គេគួរតែឃើញប្រាសាទក្នុងរចនាបថសិល្បៈ និងស្ថាបត្យកម្មដូចគ្នាគ្នារវាងស្រុកខ្មែរ និងឥណ្ឌា

ទំនៀមទម្លាប់សម័យទាំង២ និងការវិវត្តន៍

- ពេលកាន់ទុក្ខ៖ កោរសក់ ពុកមាត់, យំសោក
- សពទុកដាក់៤យ៉ាង៖ កប់, បូជាដោយភ្លើង, បោះចោលក្នុងទឹក, ចោលក្នុងព្រៃឱ្យសត្វស៊ី
- សពបូជា, រើសធាតុដាក់ក្នុងកោដិ រួចយកទៅដាក់តម្កល់នៅកន្លែងស្ងាត់ ឬកប់ក្រោមផ្ទាំងថ្មដុល
- យុត្តិធម៌៖ សាកល្បងលូកក្នុងវត្ថុរាវដាំពុះ, ដាក់ឱ្យសត្វស៊ី, ចាំមើលបាតុភូត
- ទំនងជាមានវណ្ណៈ៤ដែលមិនសូវតឹងរឹង(ចតុជ្ជាត)——មិនគួរឱ្យជឿ ព្រោះនៅក្នុងរាជ្យជយវម៌្មទី៥ មានវណ្ណៈ៧លំដាប់ទៅ៩ ដែលលោក ហ្សក ស៊ីដេស ថាទំនងសម្គាល់ក្រុមសាជីវកម្ម (Corporation)

ទំនៀមទម្លាប់ និងការវិវត្តន៍(២)

- ជំនឿសាសនា មានការបែកគំនិតថ្មីនៅសម័យចេនឡា ដោយគេបង្កើតរូបព្រះវិស្ណុ-សិវៈរួមគ្នាជាទេពតែមួយអង្គទ្រង់ឈរ ហៅ ព្រះហរិហរៈ
- ប្រពៃណីរៀបការ
  - សម័យហ្មឺន ស្រ្តីទៅដណ្តឹងប្រុស
  - សម័យចេនឡា ប្រុសទៅដណ្តឹងស្រ្តីវិញ

សាសនា និងការកសាងប្រាសាទ

ហេតុអ្វីបានជាមេដឹកនាំខ្មែរបុរាណទាំងឡាយ ខិតខំកសាងប្រាសាទប្រជែងគ្នា?

- ដោយសារកាន់គោរពសាសនាព្រាហ្មណ៍ និងព្រះពុទ្ធដែលនាំចូលមកពីឥណ្ឌា
- កន្លែងតម្កល់ព្រះសម្រាប់គោរពបូជា ត្រូវការសាងជម្រកគ្របពីលើ
- ជម្រករបស់ព្រះត្រូវមានគុណភាពល្អជាង និងជាប់យូរជាងជម្រករបស់មនុស្ស
- ជម្រកត្រូវមានបែបបទស្ថាបត្យកម្មធ្វើតល្អជាងជម្រករបស់មនុស្ស
- ជម្រកដំបូងចោះរូងភ្នំ បន្ទាប់មកធ្វើប្រាសាទពីថ្មភក់ពពុះ និងឥដ្ឋ
- រចនាបថសំខាន់៤បានលេចឡើង, ភ្នំដារ, សំបួរ, ព្រែកក្មេង និងកំពង់ព្រះ

សាសនា និង ការកសាងប្រាសាទ(2)

តើសំណង់ទាំងនោះ បានផ្តល់ផលប្រយោជន៍អ្វីខ្លះ ?

ក្រៅពីសម្រាប់គោរពបូជា ទេវស្ថានទាំងនោះផ្តល់ប្រយោជន៍ផ្សេងទៀត ដូចជា

- សំណង់លើវាលរាបមានតួទឹក ព័ទ្ធជុំវិញ ឬស្រះទឹកសម្រាប់ស្តុកទឹកបម្រើដល់សហគមន៍នៅជុំវិញតំបន់ប្រាសាទ
- សំណង់លើភ្នំ គឺជាស្ថានដ៏ពិសិដ្ឋសម្រាប់គយគន់ផ្ទៃក្រោម ឬវាលរាប
- ជាកន្លែងប្រមូលផ្តុំកម្លាំងសហគមន៍ និងបង្កើនសាមគ្គីភាព
- មានប្រាសាទខ្លះជាកន្លែងតម្កល់សពមហាក្សត្រ ដូចជា សិវបុរៈលើភ្នំបាយ៉ង់

សេដ្ឋកិច្ច និងនយោបាយ

- តាមឯកសារចិន ទីក្រុងកំពង់ផែសមុទ្រអុកអែវ និងទីតាំងរាជធានីនៅអង្គរបុរី៖ សេដ្ឋកិច្ចហ្សណន គួរតែពឹងផ្អែកលើវិស័យពាណិជ្ជកម្មជាធំ តាំងពីស.វ. ៣-៦
- ចំណែក ចេនឡា ដែលបោះបង់តំបន់អង្គរបុរីចោល ទៅតាំងនៅតំបន់ដីខ្ពស់ ដែលសំបូរដោយវាលស្រែ និងស្លាកស្នាមប្រព័ន្ធបង្ហូរទឹក ជាសញ្ញាបង្ហាញថា សកម្មភាពកសិកម្ម បានជំនួសតួនាទីពាណិជ្ជកម្មពីសម័យមុន។
- តាមសិ. ចា. ព្រះមហាក្សត្រហៅខ្លួនឯងជា *រាជាធិរាជ* មានន័យថា «ស្តេចនៃ ស្តេចទាំងឡាយ» គឺអនុវត្តន៍នយោបាយឱ្យមានក្សត្របុរីចំណុះជាច្រើនដែល មានស្តេចមួយអង្គៗសោយរាជ្យ ក្រោមអំណាចរបស់ស្តេចមជ្ឈិមមួយអង្គ។

សេដ្ឋកិច្ច និងនយោបាយ.(2)

- ប្រព័ន្ធនយោបាយកម្ពុជាក្នុងស.វ.ទី៧ មានលក្ខណៈសុំបញ្ជាណាស់ ហើយប្រទេសទាំងមូលមិនរួបរួមក្រោមអំណាចដឹកនាំតែមួយទេ ។
- តែមានសញ្ញានៃការប្រើទ្រឹស្តីគ្រប់គ្រងរដ្ឋរបស់ឥណ្ឌាបុរាណដែលមានធាតុ៧ ហើយដែលក្នុងនោះមានធាតុសំខាន់មួយគឺ សម្ព័ន្ធមិត្ត (Alliance)
- សម័យហ្មុណន គេឃើញមានទំនាក់ទំនងការទូតជាមួយឥណ្ឌា និងចិន។
- ដល់ស.វ.ទី៦ ពេលសន្តិសុខប្រទេសទទួលការគំរាមកំហែង ព្រះបាទរុទ្រវរ្ម័នបានបញ្ជូនទូត៣លើកបន្តបន្ទាប់គ្នា ទៅសុំជំនួយកងទ័ពពីចិន។

សេដ្ឋកិច្ច និងនយោបាយ(3)

- សម័យចេនឡា គ្រួសាររាជទ្ធតម្ភដែលបានទុកសិលាចារឹកអង្គជំនីក បានអះអាងថា ធ្លាប់ទៅទំនាក់ទំនងផ្លូវទ្វារនៅស្រុកចាម្ប។
- មកដល់រជ្ជកាលព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី១ពាក់កណ្តាលស.វ. ទី៧ សិ. ចា. ចាម្បថា ព្រះអង្គម្ចាស់ចាម្បមួយអង្គ បានយាងមកទីក្រុងភ្នំរៀបអភិសេកជាមួយព្រះនាងសារីនី ដែលជាបុត្រីព្រះបាទឥសានវរ្ម័នទី១។
- ក្រៅពីនេះ បើតាមវត្តមានកាក់មាសធ្លាក់ថា *ស្រីទ្វារវតី* របស់មននៅអង្គរឬរី បានន័យថា ហ្វូណន និងចេនឡា គួរតែមានទំនាក់ទំនងជាមួយប្រទេសនេះយ៉ាងសំខាន់ដែរ។

ការបែកបាក់នៅសតវត្សរ៍__ T18

- តាមឯកសារចិនថា ចេនឡាទំនងជាបែកបាក់ជាពីរផ្នែក គឺចេនឡាទឹកលិច និងចេនឡាដីគោក នៅដើមស.វ.ទី៨ ក្នុងរាជ្យព្រះនាង ជយទេវី ហើយ
- ចេនឡាទឹកលិច មានក្សត្របុរីឯករាជ្យតូចៗជាច្រើន មិនឯកភាពគ្នា។
- លោក វិកឃើរ អះអាងថា នៅស.វ.ទី៧ និង៨ កម្ពុជាមិនមែនជារដ្ឋមួយរួបរួមទេ។
- ដោយសង្កេតឃើញថា សិលាចារឹកសតវត្សរ៍ទី៧-៨បង្ហាញនូវឈ្មោះ បុរៈ យ៉ាងហោចក៏ជាង៣០ដែរ ដែលទីតាំងនីមួយៗនោះ គឺគួរតែជាទីក្រុងមួយដ៏សំខាន់ដែលអាចមានស្តេចត្រាញ់ដឹកនាំផ្ទាល់ ដោយពួកគេបានប្រកាន់គោរម្យងារ ជា
- ប៉ោញ- ម្រតាញ- កុរាក- កុរេក- កុរុង= ឋានៈមន្ត្រីធំ, មន្ត្រីទាំងនេះជិតជិតនឹងព្រះមហាក្សត្រ- ពួកគេទំនងជាឯករាជ្យមិនស្ថិតនៅក្រោមអំណាចព្រះមហាក្សត្រ- ស្តេចត្រាញ់

ការបែកបាក់នៅសតវត្សរ៍ទី៨.(2)

- ស.វទី៨ ខុសប្លែកច្រើនពីសតវត្សរ៍មុន ត្រង់មានសិ. ចា. ភាសាខ្មែរកាន់តែតិច ប្រមាណ (លើសពី) **១៦ ផ្ទាំង** និងមាន៣ផ្ទាំងជាភាសាសំស្ក្រឹត
- មាននាមស្តេចដែលអាចឱ្យគេស្គាល់បានច្បាស់នៅឆ្នាំ៧១៣ គឺក្សត្រីជយទេវី- ជាបុត្រី ព្រះបាទជយវរ្ម័នទី១ (៦៥២-៦៨១គ. ស.)
- ប្រវត្តិវិទូបុរាណគិតថា កង្វះព័ត៌មាន ជាសញ្ញាណនៃការចុះខ្សោយ ដែលអាចបណ្តាល ពីសេដ្ឋកិច្ច(តាមឯកសារចិន) និងគ្មានអ្នកស្នងបន្តពីជយវរ្ម័នទី១
- ព្រោះគេបានគិតថា ស្ត្រីរូបនោះមិនមែនជាមហាក្សត្រទេ-គ្មានអំណាចមជ្ឈឹមពិតប្រាកដ
- ព្រះនាងឡើងសោយរាជ្យ បន្ទាប់ពីបិតា ទំនងវាជាហេតុផលដែលមិនឱ្យមតិកក្នុង គ្រួសារទៅក្នុងប្រុសបិតុបក្ស ព្រោះសង្គមខ្មែរបន្តយកប្រពៃណីខ្មែរខាងស្រី

ការបែកបាក់នៅសតវត្សរ៍ទី៨.(3)

- ការសោយរាជ្យរបស់ព្រះនាងនាំឱ្យច្របូកច្របល់ គ្មានការកោតក្រែងពីពួកបុរស
- ភស្តុតាងបញ្ជាក់ថាព្រះនាងមានកិត្តិនាមលើសស្តេចអង្គមុនៗទៀត—គោរម្យងារដំបូង
- លោក វិកឃើរថា ទឹកដីមុនរាជ្យជយទេវី ទំនងជាមិនទាន់បង្រួបបង្រួមបានសម្រេចជាស្ថាពរនៅឡើយ ទើបព្រះមហាក្សត្រ នៅតែប្រើបច្ចេកពាក្យគោរម្យងារជា

ស្រៀកស្រែតាងអញ

- **តែរាជ្យព្រះនាង** គោរម្យងារត្រូវតែឡើងជា *ឆ្វលីជើង* = ឆ្វលីជើង នៅមុខគោរម្យងារ
ស្រៀកស្រែតាងអញ ជាភស្តុតាងថា ព្រះនាងកាន់តែមានឋានៈខ្ពង់ខ្ពស់លើសស្តេចមុនៗ
- អត្ថន័យសិ. ចា. ព្រះនាង បង្ហាញពីការរីកចម្រើនអំណាចកណ្តាល ដែលជាពត៌មានផ្ទុយនឹងអ្វីដែលគេអះអាងថា ស្ថានការណ៍នយោបាយពេលនោះ ក្រឡាប់ចាក់ ឬក៏លិយុត

ការបែកបាក់នៅសតវត្សរ៍ទី៨. (4)

- គោរម្យងារដូចព្រះនាង ត្រូវអធិរាជសម័យអង្គរបន្តប្រើរហូតដល់ដើមស.វ. ទី៩
- លោក Michael Vickery ថា ចិនរៀបរាប់នៅស.វ. ទី៨ខុស ព្រោះចេនឡាមិនមែនជា តំបន់អន់ខ្សោយពីរទេ - តំបន់ទាំងពីររីកចម្រើនផ្សេងៗគ្នា គឺ
  - តំបន់កណ្តាល «មជ្ឈមណ្ឌលនយោបាយវាលទំនាបក្បែរបឹងទន្លេសាប» និងភាគឦសាន
  - គឺសម្បុរ: ដែលមិនស្ថិតនៅក្រោមរដ្ឋអំណាចកណ្តាលប្រមាណ៨០ឆ្នាំនៅស.វ. ទី៨
- ពិនិត្យលើស្ថាបត្យកម្មសតវត្សរ៍ទី៨ បង្ហាញពីការរីកចម្រើនបន្ត ចុងស.វ. ទី៧+៨ ស្ថាបត្យករបានបន្តអភិវឌ្ឍន៍ផ្នែករចនាបថសិល្បៈរហូតដល់ស.វ. ៩(រាជ្យជយវម៌្មទី២)
គឺរចនាបថគូលេន (ដើមស.វ. ទី៩)
- ពុំបង្ហាញពីចំណុចខ្សោយផ្នែកសេដ្ឋកិច្ច

ពិនិត្យលើស្ថាបត្យកម្មសតវត្សរ៍ទី៨ បង្ហាញពីការរីកចម្រើនបន្ត ចុងស.វ.ទី៧+៨
ស្ថាបត្យករបានបន្តអភិវឌ្ឍន៍ផ្នែករចនាបថសិល្បៈរហូតដល់ស.វ.៩(រាជ្យជ័យវរ្ម័នទី២)

គឺរចនាបថគូលេន (ដើមស.វ.ទី៩)

១_ភ្នំដារ

២_សំបូរ

៣_ព្រៃក្មេង

៤_កំពង់ព្រះ

_និងគូលេន (ដើមស.វ.ទី៩)

ព្រះគោ_បាខែង_កោះកេរ្តិ៍_បន្ទាយស្រី_ឃ្លាំង_បាពួន_អង្គរវត្ត_បាយ័ន

- ពុំបង្ហាញពីចំណុចខ្សោយផ្នែកសេដ្ឋកិច្ច

ការបែកបាក់នៅសតវត្សរ៍ទី៨. (6)

- វិកឃើរ ថា គ្មានស្ថានការណ៍អនាធិបតេយ្យ ដែលជម្រុញឱ្យគ្រួសាររាជ្យវង្សភៀសព្រះកាយទៅជ្វាទេ។ នោះគ្រាន់តែជាពត៌មានផ្អែកលើប្រភពរឿងព្រេងនិទានរបស់ជនជាតិអាវ៉ាប់កាលពីស.វ.ទី១០ ហើយត្រូវប្រវត្តិវិទូឥណ្ឌូនេស៊ីយកមកពន្លាត និងបកស្រាយដើម្បីលើកកិត្យានុភាព ប្រទេសជ្វាបុរាណ។
- រីឯលោកស៊ីដេស លើករឿងនេះមកនិយាយ ដោយប្រើភស្តុតាងនៃ *កំណត់ហេតុរបស់ណាមរៀត និង ចម្បវ៉ា* អំពីការវាយលុកជាច្រើនដងដោយពលកប៉ាល់ ទៅលើឆ្នេរសមុទ្រប្រទេសទាំងនោះ ដែលក្នុងករណីនេះគេថា ជាកប៉ាល់របស់ពួកជ្វា។
- ការវាយប្រហារទាំងនេះកើតឡើងនៅរៀតណាមឆ្នាំ៧៦៧ និងនៅចាម្ស នាឆ្នាំ៧៧៤ និង៧៨៧។ តាមពិត ឆ្នាំទាំងនេះកម្ពុជាកំពុងបានបង្រួបបង្រួមដោយរាជវង្សក្នុងស្រុកផ្ទាល់។

ការបែកបាក់នៅសតវត្សរ៍ទី៨.(7)

- លោក វិកឃើរ បានពន្យល់ថា នោះជារឿងមិនពិត ជួរផ្ទាប់វាយប្រហារតាមឆ្នេរសមុទ្រចាម្បូ និងយួន មិនអាចមានប្រភពមកពីកោះជួរ-ឥណ្ឌូនេស៊ីទេ។ ព្រោះពេលនោះអ្នកខ្លាំងនៅដីកោះ មិនមែនកោះជួរទេ តែជាកោះស៊ីម៉ាត្រានៃរាជាណាចក្រស្រីវិជ័យ ដែលមិនដែលចាប់អារម្មណ៍អ្វីក្រៅពីជំនួញ។
- Claude Jacques ស្នើឡើងថា ក្បួតដែលកំពុងបើកយុទ្ធនាការបង្រួបបង្រួមនោះ ពិតជាព្រះបាទជ័យវរ្ម័នទី២ ដោយលោក វិកឃើរ បានឯកភាពថា ព្រះអង្គជាស្តេចពេញដោយអំណាចរួចទៅហើយ និងមិនមែនជាពេលដែលត្រូវរងនូវការគំរាមកំហែងដោយការវាយលុកតាមផ្លូវសមុទ្រដែលឡើងមកតាមទន្លេមេគង្គទេ ។

ការបែកបាក់នៅសតវត្សរ៍ទី៨.(8)

- ព្រះអង្គកំពុងពង្រឹងអំណាចនៅតាមជ្រលងទន្លេមេគង្គនៅរវាងត្បូងឃ្មុំ និង សម្បូណ៌—ក្រចេះជាមួយគ្រួសាររាជវង្សសម្តុបុរៈ(K.124) ហើយរវាងឆ្នាំ ៧៩០ ដែលសិលាចារឹក K.583 ថា ទើបតែត្រឡប់ពីធ្វើសង្គ្រាមជាមួយចាម្ប គឺ ពេលព្រះអង្គកំពុងដឹកនាំតំបន់នៅកម្ពុជាមួយផ្នែក។
- ដូច្នេះព្រះបាទ *ជ័យវរ្ម័នទី១សួន* (៧៧០-៧៨១គ.ស.) គឺជាព្រះបាទ *ជ័យវរ្ម័នទី២* ហើយព្រះអង្គមកពីប្រទេសចាម្ប ដែលខ្មែរអាចហៅថា ជ្វា ក្នុងបុព្វហេតុវិល ត្រឡប់មកពីធ្វើសង្គ្រាមនៅទីនោះ ដើម្បីធ្វើយុទ្ធនាការបង្រួបបង្រួមទឹកដីឡើងវិញ។

The End

- អន្តរកាលហ្វូណន—ចេនឡា សិ. ចា K.53 (បាភ្នំ-គ. ស៦៦៧-សំស្ក្រឹត—គ្រួសារ
(សិវទត្ត)សំខាន់៤ជំនាន់ បម្រើអស់៥រាជ្យស្តេច)- ហ្វូណន+ ចេនឡា

១-រុទ្រវរ្ម័ន

២-ភវវរ្ម័ន(១)

៣-មហេន្ទ្រវរ្ម័ន (ចិត្រាសេន , ចិត្រាសេនា)

៤-ឥសានវរ្ម័ន(១)

៥-ជ័យវរ្ម័ន(១)

- សិ. ចាបង្ហាញនូវស្ថេរភាពនយោបាយដោយគ្មានសង្គ្រាម ឬការឈ្លានពានដណ្តើមទឹកដីពី
គ្នារហូតសម័យហ្វូណន- ពាក់កណ្តាលស. វទី៧ ដែលគេឱ្យឈ្មោះ « ចេនឡា»

K.506 & K.1150

-
- ១- រុទ្រវង្សន (សោយរាជ្យនៅដើមសតវត្សទី៦)
  - ២- ភវវង្សនទី១ (ចុងសតវត្សទី៦)
  - ៣- មហេន្ទ្រវង្សន-ចិត្រសេន (ប្រហែលឆ្នាំ៦០០-៦១០)
  - ៤- ឥសានវង្សនទី១ (ប្រហែលឆ្នាំ ៦១៦-៦៣៧)
  - ៥- ភវវង្សនទី២ (ប្រហែលឆ្នាំ ៦៣៧-៦៥៥, ៦៥៧)
  - ៦- ជ័យវង្សនទី១ (ប្រហែលឆ្នាំ ៦៥៧-៦៨១)

វប្បធម៌ឥណ្ឌាហូរចូលមកខ្មែរ ដោយស្តេចជនជាតិឥណ្ឌាពីរអង្គមែនឬទេ?

* មានរឿងផ្សេងគ្នា៤ក្នុងកំណត់ហេតុចិន ស្តីពីហូណាន

១_កងតៃ (K'ang-t'ai) ប្រហែលគ.ស ២៣០

ជនបរទេស ហ៊ុន ឆេន $\longrightarrow$ « មូហូ » (ម៉កទៀត/Mâk d'iet)_អ្នកតា , ១៩០៣
Polliot « ជឿលើជីវចល/អ្នកតា » _សាសនាហិណ្ឌូ, _ស.ភ ១៩២០(រឿងមិនច្បាស់)

មូហូ/Mofuo- ប្រទេសស្ថិតនៅខាងកើតឧបទ្វីបម៉ាឡេ មិនមែនឥណ្ឌា

២_ប្រ. សាចិន(ស. វទី៦)

បរទេស ហ៊ុន ហួយ _គោរពអ្នកតា $\longrightarrow$ (មិនដឹងទីកន្លែងដែលមក)

៣_សរសេរ ចិន(ស. វទី៧)

បរទេស ហ៊ុនទៀន $\longrightarrow$ ប្រទេស « កិ »

៤_សរសេរ (ស. វទី៧) $\longrightarrow$ ប្រទេស « ក្យាវ »

ឈ្មោះ « **ហ៊ិន** » = កោណ = ភាសាឥណ្ឌា កោណ្ឌិន្យ

- Polliot
- Coedès
- ខ្សែស្រឡាយ ហ៊ិនឆេន/ហ្វយ/ទៀន $\Rightarrow$ ហ៊ិន ប៉ាន់ហ្គង $\Rightarrow$ ហ៊ិន មិនមែនជាកោណ
- គ្មាន កោណ ប៉ាន់ហ្គង ទេ
- « **ហ៊ិន** » - គោរម្យងារ

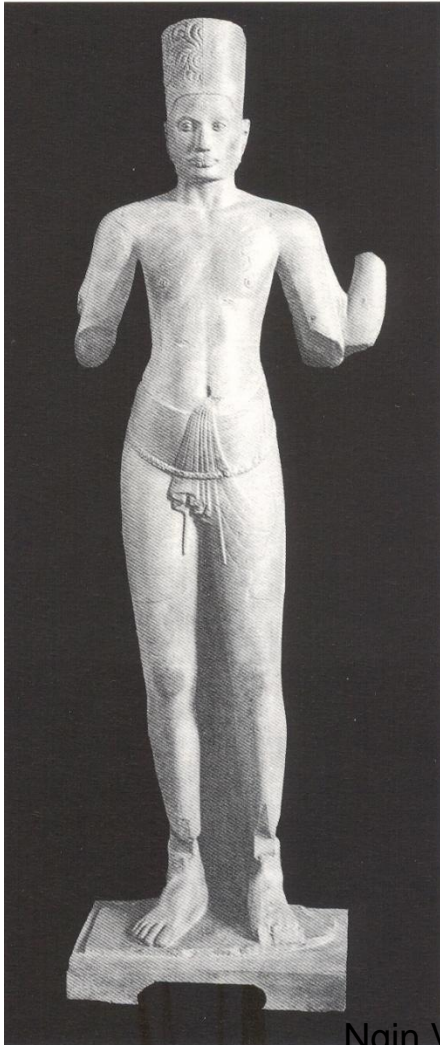
- ឋានន្តរនាមក្នុងភាសិក្កេយ៍ណាមួយក្នុងអំបូរមនខ្មែរ ឬអូស្ត្រូអាស៊ី

- សក្តិសមនឹងការបកស្រាយក្នុងរឿងមួយដែលថា **គាត់មកពីឧបទ្វីបម៉ាឡេ**

- លីវឃី_ហ៊ុនឡែន(ឆេន, ហួយ)ដែលមិនមែនជា *កៅណ្ឌិន្យ*(ទី១) មកពីឥណ្ឌា តែប្រហែលមកពីតំបន់កោះនៅភាគខាងត្បូង។ ពីព្រោះ ៖
  - _ ចិនថា ឥណ្ឌាមិនចេះធ្វើសំពៅបើកមកកាន់អាស៊ីអាគ្នេយ៍ពីសតវត្សរ៍ទី៣_១០
  - _ ចិនចេះហៅ*កៅណ្ឌិន្យ* ថា *គាវឆេនយូ* ជាពាក្យបីព្យាង្គដូចគ្នានៅស.វ.ទី៥។
ឡែន មិនស្មើ*កៅណ្ឌិន្យ*
  - _ ចិនថា នៅទសវត្សរ៍២៣០_២៤០ ទើបរាជទ្វីបដំបូងរបស់ឥណ្ឌាមកដល់ហ្សុណនបន្ទាប់ពីខ្មែរបានទាក់ទងមុន—ទើបចិនបានជួនស្គាល់ឥណ្ឌាដែរ,
  - _ កំណាយនៅអ្នកអែវ គ្មានវត្ថុសិល្បៈដែលសម្គាល់វត្តមាននៃឥទ្ធិពលវប្បធម៌ឥណ្ឌា

Harihara₍₁₎

(Prasat Andet (Kampong Thom) 7th Century

(1)

Ngin Vuth & Nop Sokha--History
Dept

សាសនា និងការកសាងប្រាសាទ

ហេតុអ្វីបានជាមេដឹកនាំខ្មែរបុរាណទាំងឡាយ ខិតខំកសាងប្រាសាទប្រជែងគ្នា?

ប្រាសាទព្រះវិហារ

ប្រាសាទបាគង

ប្រាសាទអង្គរវត្ត

ប្រាសាទបាយ័ន

